

Sefâret-nâmehâ-yı İrân (Gozârişhâ-yı Musâfîret ve Memûriyyet-i Sefirân-ı Osmânî Der İrân), Tedvîn ü Tahkîk ü Telif: Dr. Muhammed Emîn-i Riyâhî, Tahran 1368/1989.

Ankara'da yıllarca İran'ın Kültür Müsteşarlığı görevini liyakatla yürüten, İran'da yıllar yılı pekçok kültür kurumunda üst düzey yöneticilik yapan, üniversitelerde ders veren ve nihayet bir süre de Kültür Bakanlığı yapuktan sonra emekliye ayrılarak kendini tamamen ilmi araştırma ve kitap telifine vakfeden değerli araştırmacı ve ilim adamı Dr. Muhammed Emîn-i Riyâhî, birçok eserinin yanı sıra 1989 yılında *Sefâret-nâmehâ-yı İrân* adlı bir eser yayımlamıştır.

Dr. Riyâhî bu eserinin önsözünde, sefirler ve sefâret-nâmeler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, tarih boyunca İran'da sefirlerle Sâ mânîlular devrinde "*Firiste veya Firistâde*", Gazneliler ve Selçuklular dönemlerinde "*Resûl*", Moğollar döneminde ise "*Elçi*" denildiğini dile getirip, Elçi tâbirinin Meşrutîyet Dönemi'ne kadar yürürlükte kaldığından söz ettikten sonra, Hâce Nizâmü'l-Mülk'ün *Siyâset-nâme* (s. 10-13), Fahr-i Müdebbir'in *Âdâbu'l-Harb ve' ş-Şucâ'e* (s. 13-16), Muhammed b. Muhammed el-Hatib'in *Fustâtu'l-Adâle fi Kavâidi's-Saltana* (s. 16), Reşidüddin Fazlullâh'ın *Târih-i Mubârek-i Gâzânî* (s. 16-18) adlı eserlerinden, bir sefirin hangi hasletlere sahip olması gerektiğini anlatan bölümlerini naklettikten sonra da Osmanlı sefirleri ile ilgili gelenekleri kaleme almıştır (s. 18 vd.).

Müellif, eserinde, VIII/XIV. yüzyıla kadar sefir teâtisinde, İran'la Osmanlılar arasında pek farklılık olmamakla beraber, bu yüzyıldan sonra bu konuda değişiklikler olduğuna dikkat çekmiş, o döneme kadar Doğu, özellikle de İran kültürüne yakınlık duyan Osmanlıların, o yüzyıldan sonra Avrupa ile daha yakın ilişkilere girmeleri, Nizâm-ı Cedid'in tesisi, basimevlerinin kurulması, kitap ve gazete yayıncılığına başlanması ve yeni okulların açılması nedenleriyle, siyâsi ilişkilerin önemini çok iyi anladıklarını ve bu yüzden sefirlerin ve maiyetlerinin seçimine büyük bir özen göstermeye başladıklarını ve Avrupa'ya Avrupa dillerinden birini bilen sefirler gönderirken, İran'a İran kültürünü iyi bilen, ulemâ sınıfından kimseleri gönderdiklerini, ayrıca sefirleri daha itibarlı olsun diye onlara "*Vezir*" ve Farsçadaki "*Hân*" karşılığında olan "*Paşa*" ünvanlarından birini verdiklerini, adlarının sonuna da Farsçadaki "*Mîrzâ*" karşılığı olan "*Efendî*" ünvanını eklediklerini, bu sebeple İranlıların da sefirlerine paşa mukabili olan "*Müşîr*" veya aynı anlamdaki "*Sipehsâlâr*" rütbelerini vererek görevlendirdiklerini dile getirmiştir (s. 20).

Daha sonra yazar, Sefâret-nâmelerle Seyahât-nâmeler arasındaki farkları ele aldıktan sonra, Osmanlı-İran münâsebetlerini iki döneme ayırıp, Çaldıran Savaşı (1514)'ndan Nâdirşâh (Salt. 1638-1650) zamanında yapılan barışa kadar olan dönemi, savaş ve düşmanlık dönemi, Nâdirşâh'tan sonrasını da uyanma ve dostluk dönemi olarak vasıflandırmaktadır. Bundan sonra ise, Yavuz Sultan Selim (Salt. 1512-1520) döneminden, IV. Murat (Salt. 1623-1640) dönemine kadar cereyan eden Osmanlı-İran münâsebetlerinin tarihi gelişimini, kronolojik olarak incelemekte ve her padişah döneminde, şiizmi Anadolu'da yaymak ve bu suretle Osmanlı Devleti'nde karışıklıklar çıkarmak için İran şahlarının ne tür teşebbüslerde bulunduğu değinmekte ve bu dönemlerde Osmanlılar tarafından İran'a, İranlılar tarafından da Osmanlı Devleti'ne gönderilen sefirler hakkında bilgi vermektedir. Bu arada, onbeş sefirin hangi tarihlerde görevlendirildiğini kronolojik olarak verdikten sonra 45 sayfalık önsözünü tamamlamaktadır.

Eserin yedi bölümden oluşan metin kısmında, yani altı sefirin kaleme aldığı altı sefâret-nâme ve sefir olmadığı halde bir sefirin maiyetinde İran'a giden bir Ermeni tarafından kaleme

alınan ve sefâret-nâmeler arasında anılabilecek bir eser hakkında, her bölümün başında o sefâret-nâme hakkında bir mukaddime ve daha sonra da sefâret-nâmelerin metinleri yer almaktadır. Bu bölümlerde yer alan sefâret-nâmeler şunlardır:

I. Bölümde: 1133 Şevâlinin sonları/1720 Ağustosunda İstanbul'dan harekete Bağdat üzerinden İran'a giden, 10 Rebiülevvel/9 Ocak 1721'de Tahran'da Şah ile görüştükten sonra 15 ay süren seyahatini tamamlayıp 15 Sefer 1134/25 Kasım 1721'de İstanbul'a dönen Ahmed Dürri Efendi'nin Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 49-65, Metin: s. 67-98),

II. Bölümde: 1149/1736 yılında, Abdülbâki Hân ile birlikte İrân'a giden, Artin Tanbûri adlı bir Ermeninin, 1150-1151/1737-1738 yılları arasında cereyan eden olayları içine alan Târihi Tahmasbkulihân'ı (Mukaddime: s. 101-110, Metin: s. 111-162),

(Müellif bu eserin, bir sefir tarafından kaleme alınıp resmen padişaha sunulmuş olmamasına rağmen, bir sefirle birlikte İran'da bulunan bir kişi tarafından kaleme alındığı için, Sefâret-nâmeler arasında zikredilebileceğini belirtmektedir.)

III. Bölümde: 1159/1746 yılında İran'a giden Nazif Mustafa'nın Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 165-178, Metin: s. 179-194),

IV. Bölümde: 1160/1747 yılında İran'a giden Tatar Rahmî'nin Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 197-204, Metin: s. 205-242),

V. Bölümde: 1189/1775 yılında Şîrâz'daki saraya giden Sümbülzâde Vehbî Efendi'nin Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 245-252, Metin: 253-263),

VI. Bölümde: 1222-1223/1807-1808 yıllarında İran'da bulunan Muhammed Refî'nin Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 267-290, Metin: 291-325),

VII. Bölümde: 1241/1825-26 yılında İran'a giden Es'ad Efendi'nin Sefâret-nâme'si (Mukaddime: s. 330-339, Metin: 341-358),

Eserin ekler bölümünde: Şâh Tahmasb'ın öldürülmesi, Za'ferânî Kervansarayı, Hüseyinlîhân-ı Mu'iru'l-Memâlik, Nâdirşâh'ın sefiri Abdülbâkihân-ı Zengine, Mustafahân-ı Şâmlû, Kirmânşâh'taki Nâdirşâh Tophanesi, Nâdirşâh'ın gerçek ölüm tarihi, Nâdir Firdevsî'si ve Şâhnâmesi ile sefirlerin fotoğrafları (s. 359-404),

Fihristler bölümünde ise: Şahıs adları (s. 405-417), Yer adları (s. 418-428), Kavim ve Hânedan adları (s. 429-431), Târihi ve sosyal terimler (s. 432-435), Kitap adları (s. 436-439) ve Bibliyografya (s. 440-442) yer almaktadır.